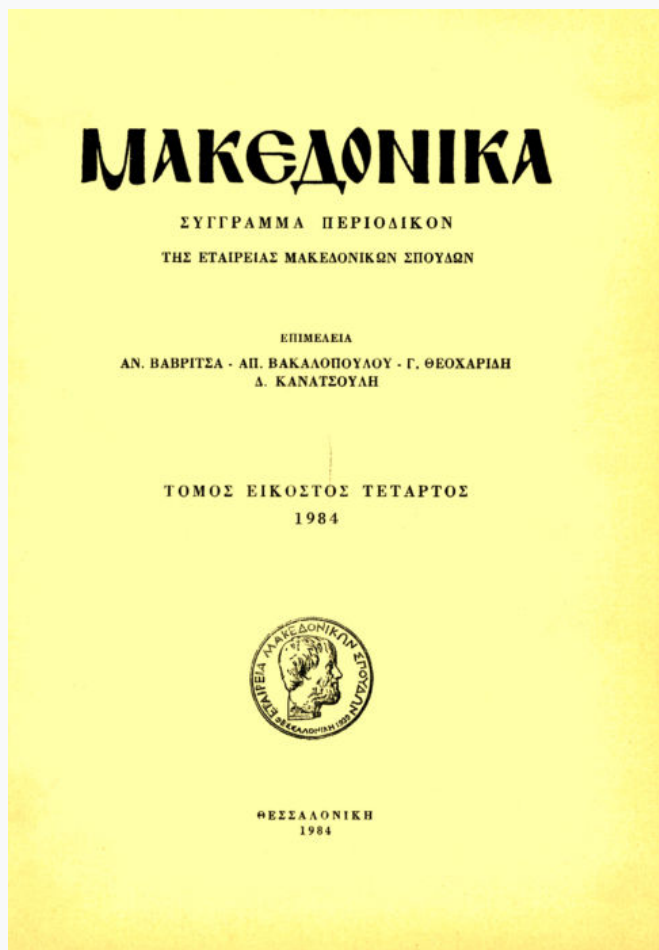

Μακεδονικά

Τόμ. 24, Αρ. 1 (1984)

Γαλλικές πηγές για το Μακεδονικό ζήτημα και τον Μακεδονικό Αγώνα: μια συνολική θεώρηση

Κωνστ. Απ. Βακαλόπουλος

doi: [10.12681/makedonika.274](https://doi.org/10.12681/makedonika.274)

Copyright © 2014, Κωνστ. Απ. Βακαλόπουλος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βακαλόπουλος Κ. Α. (1984). Γαλλικές πηγές για το Μακεδονικό ζήτημα και τον Μακεδονικό Αγώνα: μια συνολική θεώρηση. *Μακεδονικά*, 24(1), 297–306. <https://doi.org/10.12681/makedonika.274>

ΓΑΛΛΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΑΓΩΝΑ. ΜΙΑ ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

1. Η μακροχρόνια ενασχόλησή μου με θέματα που αφορούν γενικότερα την πολιτική, κοινωνική και οικονομική ιστορία της Μακεδονίας από την ίδρυση του ελληνικού κράτους ως τις αρχές του εικοστού αιώνα, μου έδωσε τη δυνατότητα να μελετήσω εμπεριστατωμένα ένα μεγάλο μέρος του περιεχομένου των ευρωπαϊκών προξενικών εκθέσεων, αυστριακών, γαλλικών και αγγλικών, οι οποίες προσφέρουν πολύτιμες ειδήσεις και πληροφορίες για ποικίλα θέματα¹. Η παρουσία των Γάλλων προξενικών πρακτόρων στη Θεσσαλονίκη, στο Μοναστήρι, στις Σέρρες και στην Καβάλα κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα εξασφάλιζε στη γαλλική διπλωματία μια αντικειμενική και ανάγλυφη εικόνα για την κατάσταση, που επικρατούσε στο νευραλγικό αυτό χώρο κατά τη χρονική εκείνη περίοδο. Η αντικειμενική θεώρηση της γεωγραφικής ζώνης της Μείζονος Μακεδονίας εκμέρους των Γάλλων διπλωματικών εκπροσώπων οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι ο μακεδονικός χώρος υπήρξε για πολλές δεκαετίες ουσιαστικά ουδέτερος για τα ζωτικά γαλλικά πολιτικά συμφέροντα. Αντίθετα στο οικονομικό πεδίο η γαλλική πολιτική επιδίωξε πρώτη απ' όλες τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, ήδη από τις αρχές του 16ου αιώνα, την οικονομική και εμπορική διείσδυση στη Μακεδονία, όπως και σ' ολόκληρη την οθωμανική επικράτεια².

---

1. Βλ. σχετικές μελέτες Ελλήνων ιστορικών με βάση τις γαλλικές αρχαικές πηγές: Ν. S v o r o n o s, *Le commerce de Salonique au XVIIIe siècle*, Paris 1956, και του Ν. L a s c a r i s, *Salonique à la fin du XVIIIe siècle d'après les rapports consulaires français*, Athènes 1939, και διάφορες μελέτες του Κ ω ν σ τ α ν τ ί ν ο υ Α. Β α κ α λ ό π ο υ λ ο υ, Το εμπόριο της Θεσσαλονίκης 1796-1840 (Σύμφωνα με ανέκδοτες εκθέσεις Ευρωπαίων προξένων), «Μακεδονικά» 16 (1976) 76-176, του ί δ ι ο υ, Οδηγίες της γαλλικής κυβέρνησης προς το νεοδιορισμένο πρόξενο Félix Beaujour στα 1794, «Παρνασσός», τόμος 20, αρ. 3 (1978) 379-388, του ί δ ι ο υ, Πώς είδαν οι Ευρωπαίοι πρόξενοι της Θεσσαλονίκης την κατάσταση στη Μακεδονία τον περασμένο αιώνα, «Μακεδονικά» 20 (1980) 48-102, του ί δ ι ο υ, *Le commerce des ports de Thessalonique et Cavala (1870-1875)*, «Balkan Studies» 22 I (1981) 85-108, του ί δ ι ο υ, Οικονομική λειτουργία του μακεδονικού και θρακικού χώρου στα μέσα του 19ου αιώνα στα πλαίσια του διεθνούς εμπορίου, Θεσσαλονίκη 1980, και άλλες μελέτες που μνημονεύονται παρακάτω.

2. Κ ω ν σ τ. Β α κ α λ ό π ο υ λ ο υ, Οδηγίες της γαλλικής κυβέρνησης προς το νεοδιορισμένο πρόξενο Félix Beaujour στα 1794, σ. 379, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Πρβλ. στου ί δ ι ο υ, Οικονομική λειτουργία του μακεδονικού και θρακικού χώρου στα

Είναι πραγματικά πολύ ενδιαφέροντα τα ιστορικά στοιχεία που προσφέρουν οι Γάλλοι πρόξενοι της Μακεδονίας, ιδιαίτερα του βορειότερου γεωγραφικού χώρου, από τα μέσα του 19ου αιώνα και μετέπειτα για την πολιτική κατάσταση και τις περίπλοκες συνθήκες, που είχαν δημιουργηθεί, ύστερα από το τέλος του Κριμαϊκού πολέμου (1853-1856). Μετά την εξασθένιση της ρωσικής επιρροής στα ευρωπαϊκά πράγματα, εντείνονται οι επεμβάσεις των Ευρωπαίων διπλωματικών εκπροσώπων της Μακεδονίας στους διοικητικούς μηχανισμούς των διαφόρων γεωγραφικών περιφερειών στα πλαίσια των μεταρρυθμιστικών μέτρων της Πύλης (Τανζιμάτ). Παράλληλα αρχίζουν να παρουσιάζονται στον ορίζοντα οι πρώτες ενδείξεις της πανσλαβιστικής διείσδυσης στο βόρειο μακεδονικό χώρο, ενώ η Γαλλία προσπαθούσε να εδραιώσει την επιρροή της στη Θεσσαλονίκη και στο Μοναστήρι με την ίδρυση καθολικών ιεραποστολών¹. Γαλλικές αρχειακές μαρτυρίες επισημαίνουν στα 1856 την κυριαρχία του ελληνισμού της Μακεδονίας τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό εμπόριο με την ίδρυση πολυάριθμων εμπορικών οίκων και σημαντικών υποκαταστημάτων στις ευρωπαϊκές χώρες. Ειδικότερα για τους Έλληνες της Βόρειας Μακεδονίας οι Γάλλοι πρόξενοι μνημονεύουν την έντονη επαναστατική κινητοποίησή τους, τη συνεχή και διαρκή αγωνιστικότητά τους και την άσβεστη εθνική συνείδησή τους². Ο Γάλλος πρόξενος του Μοναστηρίου Bellaigue de Bughas περιγράφει με θαυμασμό τη ζωτικότητα του ελληνισμού της Μακεδονίας, την αιώνια πάλη του κατά του τουρκικού ζυγού, την ευστροφία του πνεύματός του, την υπεροχή του συγκριτικά με τις υπόλοιπες εθνικές ομάδες, αλλά και τη σημαντική διάδοση της ελληνικής γλώσσας και τη βαθμιαία υποχώρηση όλων σχεδόν των άλλων γλωσσικών ιδιωμάτων στο μακεδονικό χώρο. Ο άλλοτε γενικός πρόξενος της Θεσσαλονίκης Ed. Ch. Guys έγραφε σ' έκθεσή του στα 1858 ότι σε ολόκληρη τη Μακεδονία ζούσαν τότε 1.000.000 Έλληνες, 500.000 Μουσουλμάνοι, 50.000 Εβραίοι, 2.000 Αρμένιοι και 500 Ευρωπαίοι³.

μέσα του 19ου αιώνα στα πλαίσια του διεθνούς εμπορίου, σ. 18.

1. Κωνσταντίνου Απ. Βακαλόπουλου, Ιστορική εξέλιξη του γεωγραφικού χώρου της Βορειοδυτικής Μείζονος Μακεδονίας κατά την περίοδο του Κριμαϊκού πολέμου (1853-1856), «Μακεδονικά» 22 (1982) 27, στου ίδιου, Πολιτική, κοινωνική και οικονομική δομή του πασαλίκιου Μοναστηρίου στα μέσα του 19ου αιώνα, «Μακεδονικά» 21 (1981) 168-200. Για τις καθολικές ιεραποστολές στη Μακεδονία βλ. σχετική βιβλιογραφία στου Κωνσταντίνου Α. Βακαλόπουλου, Ο Βόρειος Ελληνισμός κατά την πρώτη φάση του Μακεδονικού Αγώνα (1878-1894), Απομνημονεύματα Α. Πηχεώνα, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 55 υποσ. 142 και σ. 59 υποσ. 169.

2. Κωνστ. Βακαλόπουλου, Πολιτική, κοινωνική και οικονομική δομή του πασαλίκιου Μοναστηρίου στα μέσα του 19ου αιώνα, σσ. 169-170.

3. Κ. Βακαλόπουλου, Ο Βόρειος Ελληνισμός κατά την πρώτη φάση του Μακε-

2. Μετά το συνέδριο του Βερολίνου (1878) η γαλλική πολιτική, και μέσω αυτής οι Γάλλοι διπλωματικοί εκπρόσωποι της Μακεδονίας, δείχνουν μεγάλο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη της καθολικής κίνησης, που είχε αρχίσει να ενεργοποιείται στη Θεσσαλονίκη και στο Μοναστήρι ήδη από τα μέσα του 19ου αιώνα. Με ικανοποίηση διαπιστώνουν λοιπόν τη διάδοση της Ουνίας στις αρχές της δεκαετίας του 1880-1890 στη Μακεδονία παρά την αντίδραση των Ελλήνων. Ας σημειωθεί ακόμη ότι την εποχή εκείνη η καθολική αποστολή του Μοναστηρίου είχε μεταβληθεί σε κέντρο της ουνιτικής δραστηριότητας στην Κεντρική και βασικά στη Βορειοδυτική Μακεδονία. Με ιδιαίτερη συμπάθεια αντικρίζουν επίσης το κίνημα του ρουμανόφιλου Αποστόλου Μαργαρίτη στη Μακεδονία και επιδοκιμάζουν αναμφισβήτητα τις δυναμικές ενέργειες των οπαδών του. Ελπίζουν κυρίως στην προσέλευση των ρουμανιζόντων στον καθολικισμό, ύστερα μάλιστα από τις αλλεπάλληλες επαφές του Μαργαρίτη με τους Λαζαριστές του Μοναστηρίου. Μολαταύτα οι Γάλλοι πρόξενοι αναγνωρίζουν την αδυναμία της καθολικής κίνησης να προσελκύσει τον ελληνοβλαχικό πληθυσμό της Βόρειας Μακεδονίας, που ήταν, όπως αναφέρουν, αφοσιωμένος στο πατριαρχείο. Γι' αυτό και αναγνωρίζουν, παρά τις βουλγαρικές επιτυχίες μετά το 1878, την υπεροχή των Ελλήνων ως προς την εκπαιδευτική τους δραστηριότητα, τη σκληρή και άκαμπτη στάση του ελληνοβλαχικού πληθυσμού απέναντι στις ενέργειες της ρουμανικής κίνησης, και τέλος τη χλιαρή στάση των τοπικών τουρκικών αρχών της Μακεδονίας στο φαινόμενο της εντεινόμενης διείσδυσης των βουλγαρικών ανταρτικών σωμάτων και στη χαώδη κατάσταση που είχε δημιουργηθεί¹. Αξιοσημείωτο είναι ακόμη το γεγονός ότι οι Γάλλοι πρόξενοι της Μακεδονίας εκφέρουν γνώμη στις εκθέσεις τους και για τη στάση των Άγγλων συναδέλφων τους, τους οποίους χαρακτηρίζουν «φιλότουρκους» και υποστηρικτές της προτεσταντικής κίνησης στο γεωγραφικό αυτό χώρο².

Ιδιαίτερη σημασία αποδίδουν οι Γάλλοι διπλωματικοί εκπρόσωποι στις εκθέσεις τους στην κατάληψη της Ανατολικής Ρουμελίας (1885) και στις μελλοντικές εδαφικές διεκδικήσεις των Βουλγάρων στο μακεδονικό χώρο, γεγονότα που προκάλεσαν, όπως αναφέρουν, μεγάλη θλίψη στον ελληνισμό της Μακεδονίας, αλλά και την έντονη αγανάκτησή του για την πολιτική των μεγάλων δυνάμεων. Συνέβαλαν όμως παράλληλα στη συσπεί-

δονικού Αγώνα, σσ. 60-61.

1. Βλέπε αναλυτικά τη σχετική βιβλιογραφία και τα σχετικά αποσπάσματα του κειμένου από το έργο του Κ. Βακαλόπουλου, Ο Βόρειος Ελληνισμός κατά την πρώτη φάση του Μακεδονικού Αγώνα (1878-1894), σσ. 59-61.

2. Έ. α., σ. 59.

ρωση των Ελλήνων της Μακεδονίας και στην τόνωση της εθνικής συνείδησής τους¹. Σημαντικές ειδήσεις περιέχονται επίσης στις γαλλικές προξενικές εκθέσεις για την ανακάλυψη της επαναστατικής δραστηριότητας του Αναστάσιου Πηχεώνα και των συνεργατών του στα τέλη του 1886 και στις αρχές του 1887 στο γεωγραφικό χώρο της Βορειοδυτικής Μακεδονίας. Με λεπτομέρειες αναφέρονται οι Γάλλοι πρόξενοι του Μοναστηρίου στα καταπιεστικά μέτρα των τουρκικών αρχών του βίλαγιτου Μοναστηρίου σε βάρος του ελληνισμού της Πελαγονίας, στα πλαίσια του περιορισμού των προνομίων του πατριαρχείου, στη σύλληψη και στη φυλάκιση των Ελλήνων πατριωτών που είχαν μυηθεί στο επαναστατικό κίνημα του Αναστάσιου Πηχεώνα, στις σοβαρές πολιτικές προεκτάσεις των γεγονότων αυτών στις ελληνοτουρκικές σχέσεις και στην παράκληση του Γεωργίου Α' προς το Γάλλο πρέσβη στην Αθήνα de Montholon να μεσολαβήσει στην Πύλη, να ζητήσει τον εξευμενισμό της και να συμβάλει και πάλι στην αποκατάσταση των διπλωματικών επαφών των δύο κρατών².

3. Ο διορισμός των Βουλγάρων μητροπολιτών στα 1890, του Συνέσιου στην Αχρίδα και του Θεοδόσιου στα Σκόπια, υπήρξε οριστικό γεγονός, σύμφωνα με τις κρίσεις των Γάλλων προξένων, γιατί συντέλεσε ουσιαστικά στην οριστική επικράτηση της βουλγαρικής κίνησης στο βορειότερο γεωγραφικό χώρο της Μείζονος Μακεδονίας³. Στο διπλωματικό πεδίο η πιθανή ρήξη των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων γύρω από το μακεδονικό ζήτημα φάνηκε να αποτρέπεται, ύστερα από τις κοινές επαφές των δύο κρατών στις παραμονές του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 για την αυτονομία της Μακεδονίας, όπως προκύπτει αναλυτικά από τις λεπτομερείς πρεσβευτικές εκθέσεις του γαλλικού υπουργείου Εξωτερικών. Ο δυσμενής αντίκτυπος του πολέμου του 1897 στο καθεστώς του ελληνισμού της Μακεδονίας ερμηνεύεται από τους Γάλλους διπλωματικούς εκπροσώπους από τη σκλήρυνση της στάσης των τουρκικών αρχών και το διορισμό Βουλγάρων εμπορικών πρακτόρων σε καίρια γεωγραφικά σημεία της Μακεδονίας, ενώ νέες προσπάθειες κατέβαλε η Εξαρχία για την ίδρυση βουλγαρικών επισκοπών στο Μελένικο, στο Κιλκίς, στο Μοναστήρι, στη Στρώμνιτσα και στις Σέρρες ή στη Τζουμαγιά. Με μεγάλη παραστατικότητα περιγράφει στα 1898 ο Γάλλος πρόξενος του Μοναστηρίου Ledoux τις έντονες αντιδράσεις που πρόβαλαν οι Έλληνες Μοναστηριώτες στο διορισμό του Βούλγαρου επισκόπου. Την ίδια ακριβώς εποχή ο ίδιος διπλωματικός εκπρόσωπος ανα-

1. Έ. α., σ. 159.

2. Έ. α., σσ. 226-245.

3. Έ. α., σσ. 308-309,

γνωρίζει την κυριαρχική πληθυσμιακή παρουσία του ελληνισμού ολόκληρου του βιλαετίου Μοναστηρίου, αλλά παράλληλα επισημαίνει τις ακαταπόνητες προσπάθειες της βουλγαρικής κίνησης και τις θεαματικές προόδους της στη Μακεδονία¹.

Είναι χαρακτηριστικό επίσης το γεγονός ότι οι Γάλλοι διπλωματικοί εκπρόσωποι της Μακεδονίας αποδίδουν την εποχή αυτή μεγάλη σημασία στην ανταρτική δραστηριότητα των ελληνικών σωμάτων και περιγράφουν με πολλές λεπτομέρειες το ανταρτικό κίνημα της Εθνικής Εταιρείας στο μακεδονικό χώρο στα 1896. Στις εκθέσεις τους επιβεβαιώνουν την παρουσία μικρών πολεμικών ομάδων σε διάφορες περιοχές της Μακεδονίας και τις κινήσεις τους². Οι θλιβερές συνθήκες, κάτω από τις οποίες αγωνίζονται οι Έλληνες της Μακεδονίας, κυρίως της μεσαίας γεωγραφικής ζώνης, στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, περιγράφονται αναλυτικά στις γαλλικές προξενικές εκθέσεις, καθώς τα βουλγαρικά σώματα είχαν επεκτείνει την τρομοκρατική δράση τους σε βάρος των συμπαγών ελληνομακεδονικών πληθυσμών. Μεγάλο τμήμα των γαλλικών αρχειακών μαρτυριών αναφέρεται στις βουλγαρικές βομβιστικές ενέργειες μέσα στη Θεσσαλονίκη τον Απρίλιο του 1903, στις μεθόδους της καταναγκαστικής στρατολόγησης του ελληνικού πληθυσμού της Μακεδονίας από τα βουλγαρικά κομιτάτα και τέλος στην ίδια την εξέγερση του Έλιντεν³, η οποία, σύμφωνα με την άποψη του Maurice Gandolphe, δεν στάθηκε δυνατό να λύσει το μακεδονικό ζήτημα, γιατί δεν είχε βασιστεί σε πλατιά λαϊκά ερείσματα⁴. Η εξέγερση του Έλιντεν, όπως συμπεραίνει ο ίδιος στη μελέτη του «La crise Macédonienne», προετοιμάστηκε και επιβλήθηκε με βίαια μέσα στους ντόπιους χριστιανικούς πληθυσμούς⁵, ενώ ο Γάλλος πρόξενος του Μοναστηρίου δεν παραλείπει να επισημάνει σ' έκθεσή του τις ολέθριες συνέπειές της στο καθεστώς του χριστιανικού πληθυσμού της Μακεδονίας⁶. Ο M. Gandolphe τονίζει ότι απώτερος στόχος της εξέγερσης του Έλιντεν ήταν η πρόκληση αιματηρών μουσουλμανικών αντιποίνων σε βάρος του χριστιανικού πληθυσμού και η γενική κινητοποίηση της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης⁷.

1. Οι παραπάνω μαρτυρίες προέρχονται από τη μελέτη μου «Ο Βόρειος Ελληνισμός στις παραμονές του Μακεδονικού Αγώνα (1894-1904)», η οποία πρόκειται να δει σύντομα το φώς της δημοσιότητας.

2. Βλ. το σχετικό κεφάλαιο της προμνημονευμένης μελέτης μου.

3. Βλ. σχετικά αποσπάσματα στη μελέτη μου, Ο Βόρειος Ελληνισμός στις παραμονές του Μακεδονικού Αγώνα.

4. Maurice Gandolphe, La Crise Macédonienne, enquête dans les vilayets insurgés (septembre-décembre 1903), Paris 1904, σσ. 12-13.

5. Έ. α., σ. 57.

6. Η σχετική ένδειξη περιέχεται στην παραπάνω μελέτη μου.

7. M. Gandolphe, έ. α., σσ. 58-59.

Κατά τη χρονική περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα (1904-1908) η προσχή των Γάλλων διπλωματικών εκπροσώπων της Μακεδονίας είναι πολύ περισσότερο στραμμένη προς τις μεγάλες διπλωματικές ζυμώσεις, που συντελούνται στον ευρωπαϊκό χώρο γύρω από το μακεδονικό ζήτημα και στην εφαρμογή των εσωτερικών μεταρρυθμίσεων του 1903 με κύριο στόχο την οργάνωση της διεθνούς χωροφυλακής παρά στην περιγραφή των πολεμικών γεγονότων και στις αλληπάλληλες συγκρούσεις των ελληνικών και βουλγαρικών σωμάτων¹. Επισημαίνεται στο σημείο αυτό η δημοσιευμένη σειρά των γαλλικών εγγράφων με τον τίτλο «Affaires de Macédoine», η οποία περιέχει πολυτίμες πρεσβευτικές και άλλες διπλωματικές εκθέσεις για την κατάσταση στη Μακεδονία μετά το 1903 και τη δραστηριότητα των Γάλλων αξιωματικών στο σαντζάκι Σερρών². Ειδικότερα στα γαλλικά Αρχεία του υπουργείου Εξωτερικών περιέχονται πολυάριθμοι και ογκώδεις τόμοι με πλούσιο υλικό για την έρευνα της πολιτικής κατάστασης της Μακεδονίας κατά τη χρονική περίοδο 1904-1908. Στους τόμους αυτούς περιλαμβάνονται κυρίως προξενικές και πρεσβευτικές εκθέσεις, η εμπεριστατωμένη μελέτη των οποίων θα απαιτήσει μεγάλο χρονικό διάστημα και επίπονες προσπάθειες εκμέρους των ιστορικών ερευνητών.

4. Στις αρχές του 20ού αιώνα διάφοροι Γάλλοι δημοσιολόγοι, δημοσιογράφοι, νομικοί και άλλοι απλοί περιηγητές επισκέπτονται τη Μακεδονία, για να σταβίσουν από κοντά την κατάσταση και να εξετάσουν τις συνθήκες που επικρατούσαν. Ανάμεσα σ' αυτούς συγκαταλέγονται οι Victor Bérard, André Barre, Maurice Kahn, Gaston-Routier, Maurice Gandolphe, Georges Verdène, Alfred Rapoport και Michel Paillarès.

Ο Victor Bérard στη μελέτη του «Pro Macédoine», που δημοσιεύθηκε στο Παρίσι στα 1904, αποδίδει ιδιαίτερη σημασία σε ξεχωριστό κεφάλαιο του βιβλίου του στην πολιτική κατάσταση της Μακεδονίας με αφορμή τις βουλγαρικές βομβιστικές ενέργειες στη Θεσσαλονίκη στα 1903 και στη διπλωματική στάση των μεγάλων δυνάμεων³.

Μια γενική θεώρηση του μακεδονικού ζητήματος περιέχεται στη μελέτη του André Barre «L'esclavage blanc, Arménie et Macédoine», η οποία

1. Βλ. ενδεικτικά τις μελέτες του Simeon Damjanov, *La diplomatie française et les réformes en Turquie d'Europe (1895-1903)*, «Etudes Balkaniques» 6 (1974) 130-153, του ίδιου, *La diplomatie française et les réformes en Turquie d'Europe*, «Etudes Historiques» 7 (1975) 345-369.

2. Documents Diplomatiques, Affaires de Macédoine (1902-1905), Ministère des Affaires Étrangères, Paris, Imprimerie Nationale, Paris MDCCCCIII.

3. V. Bérard, *Pro Macédoine*, σσ. 35-73.

εκδόθηκε στο Παρίσι, πιθανότατα στις αρχές του αιώνα. Στην εργασία αυτή επιχειρείται μια συνοπτική εξέταση του πολιτικού και κοινωνικού καθεστώτος του χριστιανικού πληθυσμού της Μακεδονίας με ιδιαίτερη έμφαση στα τελευταία χρόνια του περασμένου αιώνα και στις αρχές του τωρινού. Η ίδρυση της ΕΜΕΟ στα 1893 εμφανίζεται στο βιβλίο αυτό ότι είχε συνενώσει στις τάξεις της όλους τους χριστιανούς της Μακεδονίας και ότι το προετοιμαζόμενο βουλγαρικό επαναστατικό κίνημα απέβλεπε στην απελευθέρωση της επαρχίας αυτής από την οθωμανική κυριαρχία, αν και επισημαίνεται παράλληλα η τρομοκρατική στάση της βουλγαρική οργάνωσης απέναντι στους Έλληνες και στους Σέρβους¹. Ο συγγραφέας επιμένει ιδιαίτερα στην περιγραφή της θέσης του σερβικού στοιχείου στο μακεδονικό χώρο και προβάλλει κυρίως τις εδαφικές διεκδικήσεις του². Παραθέτει σερβικές μαρτυρίες για την αρνητική στάση του πατριαρχείου απέναντι στο διορισμό Σέρβων μητροπολιτών στη Βόρεια Μακεδονία³, μαρτυρίες καθαρά αβάσιμες, αφού είναι γνωστή η συμπαράστασή του στις σερβικές αξιώσεις στο βόρειο μακεδονικό χώρο στα πλαίσια της παγκόσμιας οικουμενικής πολιτικής του. Ο Α. Βαγγε παραθέτει αρχικά σερβικές στατιστικές, οι οποίες επισημαίνουν παράλληλα την παρουσία ελληνοβλαχικών κοινοτήτων στα Σκόπια, στο Τέτοβο, στο Κουμάνοβο, στην Κότσανη, στην Πρισρένη και στα Βελεσά⁴ και στη συνέχεια ελληνικές, βουλγαρικές και τουρκικές⁵. Μια ολόκληρη ενότητα αφιερώνει επίσης στην εκπαιδευτική κατάσταση της Μακεδονίας στις αρχές του αιώνα τονίζοντας ιδιαίτερα την αναμφισβήτητη ανωτερότητα των ελληνικών σχολείων, τα οποία, όπως τονίζει, δεν ασκούσαν προπαγανδιστική πολιτική⁶, ενώ επισημαίνει κυρίως την αξιολογή εκπαιδευτική δραστηριότητα των Ελληνοβλάχων της Πελαγονίας⁷. Στο τελευταίο τμήμα του βιβλίου του ο Α. Βαγγε περιγράφει άρχικά με ζωηρά χρώματα την τακτική των βουλγαρικών σωμάτων απέναντι στους ελληνικούς πληθυσμούς κατά το Μακεδονικό Αγώνα, αλλά και αργότερα απέναντι στους σερβικούς⁸ και έπειτα απαριθμεί τα διάφορα βουλγαρικά, ελληνικά και σερβικά σώματα που έδρασαν στα βιλαέτια της Θεσσαλονίκης, του Μοναστηρίου και του Κοσόβου κατά το Μακεδονικό Αγώνα⁹.

1. Α. Βαγγε, *L'esclavage blanc*, σσ. 97-99.

2. Έ. α., σ. 121 κ.ε.

3. Έ. α., σσ. 129-130.

4. Έ. α., σ. 149.

5. Έ. α., σσ. 138-155.

6. Έ. α., σ. 183.

7. Έ. α., σ. 195.

8. Βλ. λεπτομέρειες έ. α., σ. 217 κ.ε.

9. Έ. α., σσ. 248-252.

Ιδιαίτερη βαρύτητα αποδίδουν οι Γάλλοι συγγραφείς *Gaston-Routier* και *Maurice Kahn* στην εξέγερση του Ίλιντεν και στις συνέπειές της. Ειδικότερα ο *M. Kahn* στα «*Courriers de Macédoine*», που δημοσιεύθηκαν στο Παρίσι στις αρχές του αιώνα, αναφέρεται κυρίως στην κατάσταση, η οποία επικρατούσε στο βορειότερο γεωγραφικό χώρο της Μακεδονίας, στην οργάνωση των βουλγαρικών κομιτάτων και στις βουλγαρικές βομβιστικές ενέργειες στη Θεσσαλονίκη στα 1903. Ο *Gaston-Routier* στο έργο του «*La Question Macédonienne*» αφιερώνει μεγάλο τμήμα του στις καταστρεπτικές συνέπειες του Ίλιντεν στο χριστιανικό πληθυσμό της Μακεδονίας και στις προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις, ενώ στο άλλο βιβλίο του «*La Macédoine et les Puissances*», προσθέτει νέα στοιχεία για το μακεδονικό ζήτημα από τη σκοπιά των Ευρωπαίων διπλωματικών εκπροσώπων, των Βουλγάρων επαναστατών και της βουλγαρικής κυβέρνησης, του πατριάρχη Ιωακείμ Γ', της Πύλης, του Βούλγαρου εξάρχου και της επίσημης ελληνικής πολιτικής. Επιτόπια έρευνα στα βιλαέτια της Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου πραγματοποίησε μετά την εξέγερση του Ίλιντεν ο *Maurice Gandolphe*, όπως περιγράφει στο βιβλίο του «*La Crise Macédonienne, enquête dans les vilayets insurgés (septembre-décembre 1903)*», που εκδόθηκε στο Παρίσι στα 1904. Εκεί ακριβώς τονίζει την περιορισμένης κλίμακας εξέγερση του Ίλιντεν στο μακεδονικό χώρο, που βρήκε ουσιαστικά αντιμέτωπους τους Βουλγάρους και τους Έλληνες¹. Παρόμοια θέματα περιλαμβάνει το βιβλίο του άλλοτε Αυστριακού προξένου στα Σκόπια *Alfred Rappoport*, το οποίο εκδόθηκε στο Παρίσι στα 1927². Ο *A. Rappoport*, ο οποίος έζησε τα γεγονότα κατά την τραγική εκείνη περίοδο, αφηγείται διεξοδικά την εξέλιξη της εξέγερσης³, τις επιχειρούμενες μεταρρυθμίσεις στο μακεδονικό χώρο και το ρόλο των μεγάλων δυνάμεων. Πολύτιμες τουρκικές πηγές, κυρίως επίσημα έγγραφα της Πύλης και των κατά τόπους Τούρκων διοικητών της Μακεδονίας σχετικά με την κατάσταση στο μακεδονικό χώρο στα 1897-1898, προσκομίζει ο *Georges Verdène* στο βιβλίο του «*La Vérité sur la Question Macédonienne*», που τυπώθηκε στο Παρίσι στα 1905. Το βιβλίο αυτό περιέχει πραγματικά πολύ ενδιαφέρουσες τουρκικές εκθέσεις, κυρίως έγγραφα των κατά τόπους Τούρκων διοικητών της Μακεδονίας, από το περιεχόμενο των οποίων διαφαίνεται καθαρά η στάση της Πύλης στο μακεδονικό ζήτημα. Τέλος αξιομνημόνευτο είναι το γνωστό βιβλίο του *Michel Paillarès*, «*L'Imbroglio Macédonien*», που

1. *M. Gandolphe*, *La Crise Macédonienne*, σσ. 12-13, 57-58.

2. *Alfred Rappoport*, *Au pays des Martyrs, Notes et Souvenirs d'un ancien Consul Général d'Autriche-Hongrie en Macédoine (1904-1909)*, Paris 1927.

3. *Ε. α.*, σσ. 18-23.

εκδόθηκε στο Παρίσι στα 1907 και αποτελεί μια πρώτης τάξεως ιστορική πηγή για τις πολιτικές συνθήκες που επικρατούν στη Μακεδονία κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα. Ο συγγραφέας του παρέμεινε μεγάλο χρονικό διάστημα στο μακεδονικό χώρο, περιηγήθηκε τα μεγάλα και τα μικρότερα αστικά κέντρα του, αλλά και τα διάφορα χωριά, είχε τη δυνατότητα να συζητήσει με τους κατοίκους τους, να ζήσει από κοντά τους συνεχώς εντεινόμενους εθνικούς ανταγωνισμούς και να περιγράψει την κατάσταση με κριτικό πνεύμα και αντικειμενικό ύφος.

Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου

ΚΩΝΣΤ. ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

SUMMARY

Constantinos A. Vacalopoulos, French sources for the Macedonian Question and the Macedonian Struggle. An inclusive survey.

The French—original and published—sources about the research of the historical evolution of Macedonia during 1904-1908 are of great importance. In spite of their partial use until today by the historians, the presence of the published sources in the relevant bibliography during the Macedonian Struggle, reveals unknown and interesting folds of the history of Macedonia in one of its most crucial periods.